

נחש

כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל: (במדבר כג, כג)

רש"י - כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים: ובהמשך כתב רש"י שאינן צריכין למנחש וקוסם, כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקדוש ברוך הוא ומה גזרותיו במרום, אינן מנחשים וקוסמים, אלא נאמר להם על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום, או אורים ותומים מגידים להם.

(נדרים לב, א) תני אהבה בריה דרבי זירא כל אדם שאינו מנחש מכניסין אותו במחיצה שאפילו מלאכי השרת אין יכולין ליכנס בתוכה, שנאמר "כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וגו'".

נחש של אליעזר עבד אברהם ויונתן בן שאול

איתא בגמ' (חולין צה, א) אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש, פרש"י כל נחש שאינו סומך עליו ממש כאליעזר עבד אברהם, שאם תשקני אדבר בה ואם לאו לא אדבר בה. וכיונתן בן שאול, אם יאמרו אלינו עלו ועלינו (שמואל א, יד).

והק' בתוס' איך נחש למ"ד (סנהדרין נו, ב) שכל האמור בפרשת מכשף בן נח מוזהר עליו. ותי' דההוא תנא סבר שלא נתן לה הצמידים עד שהגידה לו בת מי היא, ואע"ג דכתיב (בראשית כד) ויקח האיש נזם זהב וגו' והדר כתיב ויאמר בת מי את, אין מוקדם ומאוחר בתורה. וכן הק' על ההיא דאמרינן וכיונתן בן שאול היאך נחש, ותי' דלורז את נערו אמר כן ובלאו הכי נמי היה עולה.

אמנם הר"ן הביא מש"כ הרמב"ם (ע"ז יא, ד) וז"ל וכן המשים לעצמו סימנין אם יארע לו כך וכך אעשה דבר פלוני ואם לא יארע לי לא אעשה כגון אליעזר עבד אברהם וכו'. הכל אסור. והשיג עליו הראב"ד שזה חדוש גדול שהרי דבר זה מותר הוא, ואולי הטעהו הלשון שראה כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן אינו נחש, והוא סבור שלענין אסור נאמר. ולא היא אלא הכי קאמר אינו ראוי לסמוך, ואיך חשב על צדיקים כמותן עבירה זו.

וכתב הר"ן שדברי הראב"ד תמוהין שהרי מפורש בגמרא שלענין איסור נאמר, דהא אמרינן אלא משום דנחיש, כלומר משו"ה לא אכיל, והא אמר רב כל נחש שאינו וכו' אינו נחש, כלומר ואינו אסור, הרי מפורש שלענין איסור נאמר. כוונתו דאיתא התם שרב הוה קאזיל לבי רב חנן חתניה, חזי מברא דקאתי לאפיה, אמר מברא קאתי לאפי יומא טבא לגו, אזל קם אבבא אודיק בבזעא דדשא חזי חיותא דתליא טרף אבבא, נפוק אתו כולי עלמא לאפיה, אתא טבחי נמי, לא עלים רב עיניה מיניה, אמר להו איכו השתא ספיתו להו איסורא לבני ברת, לא אכל רב מההוא בישראל מ"ט אי משום איעלומי הא לא איעלים אלא דנחיש, וע"ז מק' הגמ' כל נחש וכו'.

אם יש הגיון אין איסור

אלא שהק' הרי אי אפשר לומר שהצדיקים הללו הוו מנחשין, אלא שהנחש שאסרה תורה הוא התולה את דבריו בסימן שאין הסברא נותנת שיהא בהם גורם תועלת לדבר או נזק כגון פתו נפל מידו וצבי הפסיק לו בדרך, שאלו וכיוצא בהם הם מדרכי האמורי, אבל הלוקח סימנין בדבר שהסברא נודעת שהן מורין תועלת הדבר אין זה נחש, שכל עסקי העולם כך הם, שהרי האומר שאם ירדו גשמים לא אצא לדרך ואם לאו אצא לדרך אין זה נחש אלא מנהגו של עולם, ואליעזר עבד אברהם ויונתן בן שאול כיוצא מזה תלו מעשיהם, שאליעזר יודע היה שלא היו מזווגין אשה ליצחק אבינו אלא הוגנת לו, ולפיכך לקח סימן לעצמו שאם תהא כל כך נאה במעשיה ושלמה במדותיה עד שכשיאמר לה הגמאיני מעט מים תשיבנו ברוח נדיבה שתה וגם גמליך אשקה אותה היא שהזמינו מן השמים ליצחק. וכן יונתן בן שאול שבקש להכות במחנה פלשתים הוא ונושא כליו בלבד, לקח זה סימן לעצמו שאם יאמרו עלו אלינו יהא נראה שהם יראים ממארב ובכיוצא בזה בטח יונתן בגבורתו שהוא ונושא כליו יפגעו בהם, שכן מנהגו של עולם ששנים או שלשה אבירי לב יניסו הרבה מן המפחדים, ואם יאמרו דומו עד הגענו אליכם יראה מדבריהם שאינם מתפחדים.

והגמ' ה"ק כל נחש שהוא מן הדברים שאסרה תורה שאין הסברא מכרעת בהן, כל שאינו סומך על מעשיו ממש כמו שעשו אלו השנים בדבר מותר אינו נחש ואינו אסור, אע"פ שהוא מדרכי הנחשים האסורים, ורב לא תלה מעשיו במברא, שהרי לא אמר אי מברא אתי לאפאי איזיל ואי לא לא איזיל, אלא דכי חזא מברא דאתי לאפיה אמר יומא טבא לגאו, וכיון שכן אמאי לא אכיל מההוא בשרא.

סמיכה על התינוק

אלא שהק' הר"ן הא ר' יוחנן בדיק בינוקא ותלה בו מעשיו, דהא בעי למיזל לאקבול אפיה דשמואל וכי א"ל ושמואל מת נמנע ולא הלך. [וז"ל הגמ' (חולין צה, ב) ר"י בדיק בינוקא, כולוהו שני דרב הוה כתב ליה רבי יוחנן לקדם רבינו שבבבל, כי נח נפשיה הוה כתב לשמואל לקדם חבירינו שבבבל, אמר לא ידע לי מידי דרביה אנא, כתב שדר ליה עיבורא דשיתין שני, אמר השתא חושבנא בעלמא ידע, כתב שדר ליה תליסר גמלי ספקי טריפתא, אמר אית לי רב בבבל איזיל איחזייה, א"ל לינוקא פסוק לי פסוקיך, אמר ליה "ושמואל מת", אמר ש"מ נח נפשיה דשמואל, ולא היא לא שכיב שמואל אלא כי היכי דלא ליטרח רבי יוחנן]. ותל' שענינו של תינוק אינו מצדדי הנחש אלא כגון נבואה קטנה היא, כדאמרי' בפ"ק דב"ב ניתנה נבואה לתינוקות.

וכי אמרינן רב בדיק במברא אי מזומנת לו אזיל ואם בקושי מצאה לא אזיל, אינו סמך גמור כאליעזר עבד אברהם וכיהונתן בן שאול שתלו מעשיהם עליו לגמרי, אבל רב מפני דברים אחרים היה נמנע אלא שהיה עושה סימן של מברא סניף להם. והיינו נמי דאמרינן בית אשה ותינוק אף על פי שאין נחש יש סימן, וכתב רש"י אע"פ שאין נחש שאסור לנחש ולסמוך על הנחש יש סימן שאם אינו מצליח אחרי כן אין לו לצאת יותר מדאי שיש לחוש שלא יצליח.

כתוב בשו"ע (יו"ד קעט, ד) בית תינוק ואשה אע"פ שאין נחוש יש סימן. וכתב הרמ"א אם הצליח אחר זה ג' פעמים או לא. וכן מותר לומר לתינוק פסוק לי פסוקיך. י"א דאדם מותר לעשות לו סימן בדבר שיבוא לעתיד, כמו שעשה אליעזר עבד אברהם או יונתן, ויש אוסרין.

אינו כדאי לסמוך עליו

ועי' בביאור הגר"א (ס"ק יא) שמציין לדברי הרד"ק (שמואל א, יד, ט) שהא דאמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיהונתן בן שאול אינו נחש, שאינו אומר שיהיה אותו נחש אסור כמו שפירשוהו רבים, כי אלו המנחשים בחולדה ובעופות אינו כנחש אליעזר וכיהונתן. אבל אם ירצה אדם לעשות מעשה ויעשה דבר א' לאות וס' למעשה ההוא כדי לחזק לבו ולעורר לבו לדבר ההוא זה הדבר מותר, כי אילו היו עושים רע בדבר הזה אליעזר וכיהונתן לא היה עונה אותן הקב"ה כהוגן ומסייע את מעשיהם.

והנה רב, בעל המאמר הזה, שאמר כל נחש שאינו כנחש אליעזר וכיהונתן אינו נחש הוא בעצמו היה עושה כנחש שלהם כמ"ש רב בדיק במברא. אבל המאמר ההוא שאמר רב כך פירושו כל נחש וס' שהוא אינו עושה אותו ס' לעצמו מתחילה כמו שעשה אליעזר וכיהונתן אינו נחש וסימן ואין לסמוך עליו, לפיכך הקשה לו למה לא אכל מההיא סעודה מפני שהניחו כולם הבשר ויצאו לקראתו חשב זה לסי' כי הסעודה היא לא תהיה לברכה מפני שהניחוה, ומה סימן ונחש היה לו בזה כיון שמתחלה לא שם לבו לזה, והא אמר רב כל נחש שאינו כנחש אליעזר וכיהונתן אינו נחש ואין לסמוך עליו ואין לחוש ממנו. א"כ רב למה חשש בזה הדבר, ולפיכך אמרו רז"ל בית תינוק ואשה אע"פ שאין נחש יש סימן, כלומר אע"פ שאינו נחש כנחש שסומכין עליו, יש קצת סימן בדבר לשמח לבו ולחזקו אם יהיה לטוב, ואם יהיה לרע יש לדאוג ממנו ולבקש רחמים ממנו מלפני הקב"ה.

גורל הגר"א

ידוע שהרבה גדולים השתמשו ב"גורל הגר"א" וסמכו עליו, ויש לדון למה אין חשש מכל הנ"ל. וראיתי בדרכי תשובה (יו"ד קעט, ד) על ההיא דאיתא בשו"ע (יו"ד קעט, ד) וכן מותר לומר לתינוק פסוק לי פסוקיך, שכתב בשם ספר ערך לחם (למהריק"ש) דלכ"ע מותר לפתוח בתורה לראות הפסוק העולה כי היא חיינו, וכמו שמצינו ביאשיה שעשה מעשה על שמצא גליל באותו פסוק וכן עמא דבר. ומציין להחיד"א שמביא קונטרס כתי"י מבעל שבט מוסר וז"ל קבלתי מרבתי כשהיו רוצים לעשות איזה דבר והיו מסופקים אם לעשותו או לא היו נוטלין חומש או ארבעה ועשרים והיו פותחין אותו ורואים בראש הדף מה פסוק היה מוציא, וכפי מה שמראה באותו הפסוק היה עושה, ונמצא שהיה מתייעץ עם התורה כדת מה לעשות בכל ענינו. והגם שאמרו בספרי אין שואלין בגורלות, דכתיב "תמים תהיה עם ה' אלקיך", וכגון זה שרי.

אחיזת עינים

כתב הרמב"ם (ספר המצוות ל"ב) שבלשון חכמים (סנהדרין סה, ב) מעונן זה האוחז את העינים, והוא מין גדול מן התחבולה מחובר אליו קלות התנועה ביד עד שיתדמה לאנשים שיעשה עינים אין אמיתות להם, כמו שנראה אותם יעשו תמיד שיקח חבל וישים אותו בכנף בגדו לפני העם ויוציאהו נחש, וישליך טבעת לאויר ואחר כן יוציאהו מפי אדם אחד מן העומדים לפניו, ומה שדומה להם מפעולות החרטומים המפורסמים אצל ההמון, כל פועל מהם אסור. ומי שעושה זה יקרא אוחז את העינים, והוא מין מן הכשוף, ומפני זה לוקה. מוסיף הרמב"ם שהוא עם זה גונב דעת הבריות.

בשו"ת הרדב"ז (ללשונות הרמב"ם ע"ז פרק יא) כתב שהרמב"ם הולך בזה לשיטתיה דס"ל שהכל הבל ואין שם לא אחיזת עינים ולא כישוף אלא הכל תחבולה, אבל האמת הוא שיש מעשה כשפים ומעשה שדים ומעשה אחיזת עינים בפועל, שאם לא כן לא היה הכתוב מחייב מיתה למכשף מפני מעשה ההבל, ולא היה מחייב מלקות מפני קלות ומהירות ידים ותחבולה. ומ"מ מודה אני שיש איסור גניבת הדעת. ומוסיף שאפילו מדברי הרמב"ם נראה שיש בזה מעשה חרטומים, אלא שמתחבר אליו קלות התנועה בידים, וכי יעלה על הדעת שמה שהיו עושים החרטומים לפני פרעה היה תחבולה וקלות ידים, אין הדעת סובלתו, אלא שהיו עושים מעשה כישוף ע"י שדים ומעשה שדים וכשפים.

וכעין זה כתב ובמצודת דוד להרדב"ז (מצוה ס"א), וז"ל אבל רחוק אצלי לקבל שתחייב התורה מלקות על התחבולה וקלות הידים, אבל הוא מפעולות השדים וכו', וכבר הארכתי בתשובה וכו' עיין שם.

גניבת דעת

[וכבר העירו אמש"כ שיש כאן משום גניבת דעת, שהרי אין כאן החזקת טובה, ונראה שהרמב"ם הולך פה לשיטתו שכל האיסור הוא משום שקר, ולכן גם אם מרמה אנשים שיחשבו שיש ממש במה שעושה, והוא אינו אלא מהירות הידים, ואכמ"ל].

דברי החינוך

כתב החינוך (מצוה רמט "לא תנחשו") משרשי המצוה, לפי שענינים אלה הם דברי שגעון וסכלות גמורה, ולעם קדוש אמיתי אשר בחר האל לא יאות להם שישעו בדברי שקר. ועוד שהם סבה להדיח האדם מאמונת השם ומתורתו הקדושה, ולבוא מתוכם לכפירה גמורה, שיחשוב כל טובתו ורעתו וכל אשר יקרהו שהוא דבר מקרי, לא בהשגחה מאת בוראו, ונמצא יוצא בכך מכל עקרי הדת. על כן, כי חפץ השם בטובתנו, ציונו להסיר מלבנו מחשבה זו ולקבוע בלבבינו כי כל הרעות והטוב מפי עליון תצאנה לפי מעשה האדם אם טוב ואם רע, והנחשים לא מעלין ולא מורידין, וכמו שכתוב (במדבר כג, כג) **כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל.**

מוסיף והולך במצות "לא תאוננו" (רנא) ועוד הפסד גדול מאד נמצא בזה, לפי שישוּבו אצל ההמון והנשים והנערים הענינים הנמנעים בתכלית המניעה אפשריים, ויערב לדעתם לקבל הנמנע היותו אפשר מבילתי היות הענין נס מאת הבורא, ואולי יצא להם מזה סבה רעה לכפור בעיקר והכרת נפשם, והבן זה.

סתירה בדברי הרמב"ם

בעיקר דברי הרמב"ם יש לכאורה סתירה, שבהל' ע"ז (יא, ט) כתב וז"ל אסור לעונן אע"פ שלא עשה מעשה אלא הודיע אותן הכזבים שהכסילים מדמין שהן דברי אמת ודברי חכמים, וכל העושה מפני האצטגנינות וכיון מלאכתו או הליכתו באותו העת שקבעו הוברי שמים הרי זה לוקה, שנאמר לא תעוננו. וכן האוחז את העינים ומזמה בפני הרואים שעושה מעשה תמהון והוא לא עשה, הרי זה בכלל מעונן ולוקה. ואילו לקמן (יא, טו) כתב וז"ל המכשף חייב סקילה, והוא שעשה מעשה כשפים. אבל האוחז את העינים, והוא שיראה שעשה והוא לא עשה לוקה מכת מרדות, מפני שלא זה שנאמר במכשף בכלל "לא ימצא בכך" הוא, ולא שניתן לאזהרת מיתת בית דין הוא ואין לוקין עליו, שנאמר "מכשפה לא תחיה". וכבר תמהו שהרמב"ם סותר משנתו, דכאן כתב שאינו לוקה אלא מכת מרדות, ואילו לעיל כתב שלוקה ארבעים.

ועי' בשו"ת מהרי"ק (סימן עו) שמחלק הרמב"ם בין מדמה לרואים שהוא עושה מעשה תמהון, כההיא דשקל ספסירא וגזייה לגמליה ונקש בטבלא וקם, דקרי ליה התם אוחז את העינים, שזה הוא מעשה תמהון להמית ולחיות, והוי בכלל לא תעוננו ולוקה עליו, שהרי עושה מעשה שעל ידו נאחזים העינים וע"י אותו מעשה לוקה דשפיר הוה לאו שיש בו מעשה. ואפשר דס"ל שהתורה החמירה יותר במראה שהוא עושה מעשה תמהון משום דעל ידי כך יטעה אחריו, והולך לשיטתו דדריש טעמא דקרא, וכמו שכתב בסוף אותו פרק וז"ל הדברים האלה כולן שקר וכזב הם והם שטעו בהן עובדי ע"ז הקדמונים לגויי הארצות כדי שינחשו אחריהן. אבל בהאוחז את העינים ומראה שהוא עושה מעשה אשר לא עשהו, כלומר שהולך למקום פלוני והוא לא הולך, או שנטע קישואין והוא לא נטען שאין בזה דברי תמהון, אלא דברי שקר הם, ומראה היותה על ידי אחיזת עינים, בזה לא החמירה תורה כ"כ ללקותו עליו, שהרי אין לחוש כל כך להטות העם אחריו, ומשום כך כללתו בכלל לאו "דלא ימצא בכך", דלהוי לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין שאין לוקין עליו.

ותמה עליו הב"ח (יו"ד קעט) כיון שלא הביא שום ראיה מן הגמ' לחלק בכך, מנ"ל להרמב"ם לחלק, ודילמא בכל ענין אינו לוקה, וכסתמא דמתניתין האוחז את העינים פטור.

עוד הביא הב"ח דברי מהרש"ל (בביאוריו לסמ"ג לאוין נג יא א) שמה שכתב הרמב"ם דלוקה אין פירושו שהדין הוא

שלוקה, אלא פירושו למאן דאמר לאו שאין בו מעשה לוקין עליו הוא דלוקה, וכמו שכתב בהגהת מיימוני (אות ה). ותמה עליו הב"ח דלא אשכחן שיכתוב הדין בסתם אליבא דמאן דלאו הלכתא כוותיה.

ומה שהבין מדברי ההגהות שהוא לפרש דברי הרמב"ם ליתיה, אלא איפכא הוא, בעל ההגה"ה כתב לשון הסמ"ג לאורויי שיש בפסק זה השגה מהסמ"ג, וכך מבואר מסוף דבריו שכתב ורא"מ (יראים סי' שלד - שלה) פירש כדברי רבינו המחבר דחייב לאו, מכלל דתחלת דבריו הם דלא כדברי המחבר.

ולכן כתב הב"ח דיש שני אופנים של אחיזת עינים, האחד הוא שלא נעשה על ידי כישוף אלא על ידי מרמה ותחבולה, והוא בכלל לא תעוננו, כמש"כ הרמב"ם בספה"מ (הנ"ל), ולזה אמר הרמב"ם ומדמה בפני הרואים שעשה מעשה תמהון, ואין ספק שעושה שום מעשה עד שאחז עיניהם שידמה להם כך, ועליו הוא לוקה משום לא תעוננו. המין השני הוא האוחז את העינים על ידי כשפים והוא שמראה כאילו עשה מעשה ולא עושה כלום, כגון שיש כאן לפנינו שדה מלאה קישואין ומראה לנו על ידי כישוף כאילו נלקטו, ולפי האמת לא זזו ממקומם וזה הוי נמי בכלל לאו דמכשף, עי"ש שמאריך.

"קוסמות"

בספר חכמת אדם (שער איסור והיתר כלל פט) אחרי שהביא דברי הרמב"ם (הנ"ל) כתב ומזה תראה שאותן הבדחנים שעושין כדברים אלו על החתונות, ונקראין "טאשין שפילער", **עוברים בלאו דאורייתא**, והמצוה לעשותן עובר משום לפני עור, ולכן מי שבידו למחות צריך למחות, **וכל שכן שאסור להסתכל ולראותם**, אבל אם הוא גוי שעושה מותר לראות.

אם יראה שאינו אלא זריזות ידים

בספר חשוקי חמד (מגילה לב, א) הביא בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאמר שאף לשיטת הרמב"ם והחינוך שאחיזת עיניים אסור, אם יראה לרואים באיזה אופן עושה הוא את מעשיו, שוב אין זה אחיזת עינים.

ויעוין עוד בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד סימן יג) שהתיר לבדחנים שעושין ענייני אחיזת עינים על חתונות, באופן שיהיה ידוע ומפורסם שהוא מצד קלות התנועה וכדומה, שהוא מעשה טבעי ולא שייך לכשפים. ומסיים שלא נשמע ממנו זה אלא בלימוד ולא למעשה, אף שלא מסתפקא בהלכה, ואם היה בא למעשה הייתי משתמטא מפני כבוד רבותינו האוסרין, ואם לא היה אפשר להשתמט היה מורה דבדרך טבעי, וידוע ומפורסם שהוא דרך טבעי, שמותר.

ובתשובות והנהגות (כרך א סימן תנה) הביא שסיפר לו חמיו ששמע מפי רבינו החזו"א זצ"ל שאין בזה איסור כישוף כשיודעים ומכירים שאין זה לכישוף ממש רק "חכמות".

גם בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' נז) נשאל על זה, וכתב שהאיסור בזה כשאוחז את העינים ואומר שהוא עושה דבר פלא באיזה כח עליון וכדומה, שאז חייב אף שאינו עושה שום מעשה כשוף אלא בזריזות ידים, וכמ"ש הרמב"ם והחינוך בטעם הדבר שיטעו מזה להאמין שיתכן ענינים על טבעיים בלעדי כח הבורא ית"ש ח"ו, משא"כ כשמגלה להם במפורש שעושה זאת בתחבולות וזריזות ידים, אין בזה משום מעונן כיון שהכל יודעים שהוא מלומד בכך, ואפילו משום גניבת דעת ליכא, והרי זה כמפליג בספינת אויר ושאר ענינים של פלא שהומצאו בזמנינו ודו"ק.

שוב הביא רדב"ז (לשונות הרמב"ם סי' אלף תרצ"ה) שהאריך בנדון, ומסקנתו שם וז"ל, ולענין עיקר שאלתינו כך הן הצעתן של דברים שיש ג' מיני אוחז את העינים וכו', יש מי שאוחז את העינים ע"י עישונים והקטרות, או ע"י נרות דולקות ואין בהם צד כישוף וכו', ואם התרו בו משום מעונן לוקה. עוד יש מי שאוחז את העינים ע"י כישוף בהשבעות שדים וכו'. והמין השלישי שעושין דברים זרים על דרך תחבולה או מהירות או קלות ידים וכיו"ב שנראה כאילו אחז את העינים והוא לא אחז אותם, בזה אין בו איסור תורה אלא שהוא גונב דעת הבריות. ואע"פ שנראה מלשון הרמב"ם בספר המצוות שכל האוחז את העינים אינו אלא מהירות הידים ותחבולות וכו', ומ"מ הוא ז"ל אזיל לשיטתיה דס"ל שהכל הבל ואין שם לא אחיזת עינים ולא כישוף אלא הכל תחבולה, אבל האמת הוא שיש מעשה כשפים ומעשה שדים ומעשה אחיזת עינים בפועל שאל"כ לא היה הכתוב מחייב מיתה למכשף וכו', ומ"מ מודה אני שיש איסור גניבת הדעת. וא"כ בכה"ג שמגלה שעושה כן בדרך תחבולה וליכא גניבת דעת, שרי להרדב"ז.

היתר להשתמש בס' יצירה ובשמות הקודש

כתוב בשו"ע (יו"ד קעט, טו) אוחז את העינים, אסור. ועל ידי ספר יצירה, מותר. (אפילו לעשות מעשה). וכתב הש"ך (ס"ק יח) בשם הלבוש שמותר לכתחלה, דשמות הקודש הם, והקב"ה נתן בהם כח שיוכלו לפעול על ידיהם החסידים והנביאים, והפועל בהם מראה גדולתו וגבורתו של הקב"ה. ובלבד שיתעסקו בהם בקדושה ובטהרה ולצורך קדושת

השם או לצורך מצוה רבה, אשר לא נמצא זה בדורות הללו בעו"ה. ואפילו בזמניהם מצינו שנענש ישעיהו ע"ז, וכ"ש בזה"ז שא"א לנהוג בטהרה ובקדושה, ורחמנא ליבא בעי.

ומוסיף הש"ך שדברי הלבוש נכונים וכן נמצא בכמה מחברים דורשי רשומות, שאין להשתמש בשמות הקדש כ"א לצורך מצוה רבה. וכבר כתב הרמ"א (יו"ד רמו, כא) שי"א דכוונת המשנה "ודאשתמש בתגא חלף" - זהו המשתמש בשמות. גם בספרי המקובלים מבואר שעון גדול הוא המשתמש בשמות, ע"כ המונע יבורך.

בספר חסידים (סימן אלף קעב) כתב שאין המזיקים מתגרין אלא במי שמתגרה בהם, כגון שכתבו הוא ואבותיו קמיעות או עסקו בכשפים ובהשבעות או בשאלת חלום, לכן לא יעסוק אדם בהם. ולא יאמר אדם אעשה בשביל פקוח נפש בהשבעות וקמיע, כי אין זה חכמה כי הוא מקצר ימיו וחיי זרעו ואין דוחין נפש מפני נפש, ונאמר (דברים יח, יג) "תמים תהיה", ואין לו אלא תפלה ותחנונים על הכל, וה' ישמרנו וזרענו ואת כל אשר לנו מכל רע מעתה ועד עולם אמן ואמן.

עוד כתב בס"ח (סימן רה) שמי שעוסק בהשבעות של מלאכים או של שדים או בלחישת כשפים, לא יהיה סופו טוב, ויראה רעות בגופו או בבניו כל ימיו. ולכך יתרחק אדם מעשות כל אלה. וגם ימנע משאלות חלום כדי שידע איזה אשה יקח ובאיזה דבר יצליח או לא, וזה שנאמר (דברים יח, יג) "תמים תהיה עם ה' אלקיך" - ולא בשום דבר, כי לבסוף לא תהא לו תקנה. כמה עשו וכמה שאלו, ומהם נדלדלו או המירו הדת, או נפלו בחולי רע או זרעם. ולא יבקש שאחרים יעשו לו. ואין טוב לאדם אלא להתפלל להקב"ה, ואם יצא בדרך לא יאמר השבעת מלאכים לשומרו בדרך, אלא יתפלל לפני הקדוש ברוך הוא בכל צרכיו, ורחום ותנון הוא ונחם על הרעה. וכמה נביאים נהרגו ולא השביעו בשם הקודש, אלא בתפלה עמדו, אמרו אם לא ישמע תפלתינו נדע שאין אנו ראויים להנצל, ולא היו עושים אלא בתפלה.

ועל דרך זה כתב החיד"א (ברכ"י יו"ד סי' רמו, כד) בשם הרח"ו בשערי קדושה (ח"ב שער ו), וז"ל: המשתמש בשמות הקדש, ארז"ל ודאשתמש בתגא חלף ונעקר מהעולם, וישתמד הוא או בניו, או ימות הוא או בניו, או יעני הוא או בניו. וכתב עוד (ח"ו סוף שער ו), אסור להשתמש בקבלה מעשית, כי בהכרח ידבק ברע וכו', וחושב לטהר נפשו ומטנפה וכו', שמלבד שמתמא נפשו יענש בגיהנם. וגם בעוה"ז קבלה בידינו כי יעני או יחלה בחלאים או ישתמד הוא או זרעו וכו'. ובספר חסידים (סי' רו) כתב אם תראה שמתנבא אדם על משיח, דע כי היו עסוקים בכשפים, או במעשה שם המפורש וכו'.

איסור להתרפאות מפסוקים

נפסק בשו"ע (יו"ד קעט, יב) וז"ל מותר להתרפאות בקמיע, אפי' יש בהם שמות. וכן מותר לישא קמיעין שיש בהם פסוקים. ודווקא להגן שלא יחלה, אבל לא להתרפאות בהם מי שיש לו מכה או חולי, אבל לכתוב פסוקים בקמיעין, אסור. טעם האיסור כמש"כ לעיל (סעיף ה - י) הלוחש על המכה או על החולה ורוקק ואחר כך קורא פסוק מן התורה, אין לו חלק לעולם הבא. ואם אינו רוקק, איסורא מיהא איכא. ואם יש בו סכנת נפשות, הכל מותר. וכתב הרמ"א שי"א דכל זה אינו אסור אלא כשקורא הפסוק בלשון הקודש, אבל בלשון לעז, לא. ומיהו ברוקק טוב לזיזר בכל ענין, בפרט אם מזכירין השם, שאין לו חלק לעולם הבא. (סעיף ט) תינוק שנפגע, אין קורין עליו פסוק ואין מניחין עליו ספר תורה. (סעיף י) הבריא, מותר לקרות פסוקים להגן עליו מהמזיקין.

כתיבת קמיע בשבת

בשו"ת הרשב"א (ח"ד סימן רמה) כתב ששמע מפי ה"ר אהרן (רא"ה ?) שיכול אדם לצאת בקמיע בשבת בין בצוארו בין בזרועו, אחד חולה שיש בו סכנה ואחד חולה שאין בו סכנה. עוד אמר שכותבין כל קמיע אפילו בשבת לחולה שיש בו סכנה או לילודת, היכא דאינהו תבעי ליתובי דעתייהו, אע"פ שאין אנו יודעים אם הוא מומחה אם לא, אבל אם אינם תובעים אלא שאמר חכם אחד יש לי קמיע א' שמועיל לאותו חולי, אפשר שאין כותבין אותו בשבת מספק אא"כ יודע דאמחי קמיע או אמחי גברא שרוצה לכתוב אותו קמיע.

החיד"א בספרו שו"ת חיים שאל (ח"ב סימן לח) כתב שראה בספר כתיבת יד ישן, שרבינו פרץ ז"ל כתב בשבת שמות הקדש סגולה בדוקה ליושבת על המשבר. בהתחלה היה החיד"א מהסס לקבל עדות זה, משום שהרדב"ז (סי' תקס"ז) כתב שמצא (משהוא) בספר משפט שלום בשם רב האיי גאון ורבינו אפרים, ופקפק הרדב"ז אם כתב כן רבינו האיי ורבינו אפרים משום דספר הנזכר לא יצא טבעו בעולם ולכן הוא מסופק, ואם הרדב"ז כתב לספר שהוא חיבור וקורא לו שם, ק"ו שאנו נאמר בעבור כתיבת בספר ישן לא נודע שמו. אבל אח"כ כתב שכבר נחלקו בזה הראשונים, שהרמב"ם סובר שאין עוברין על המצוות אלא ברפואה שהיא דרך טבע לא בדבר שהוא דרך סגולה, וכתבו האחרונים דהרמב"ן והרשב"א חולקים על הר"מ דאפילו רפואה בדרך סגולה שרי לעבור על איסורי תורה, ולפי"ז כתב שאפשר

דרבינו פרץ ס"ל כסברת החולקים על הרמב"ם.

בספר ברכ"י (או"ח סי' ש"א ס"ק ו, כה) מביא שהיה מעשה באיש אחד שמצא סגולה אחת בספר כ"י מאדם גדול מהראשונים, למי ששתה סם המות לכתוב לו, ותכף מקיא האדם וחוזר לבריאותו. ואירע כמה פעמים שאיזה נער או מר נפש בכעסו שתה סם המות, וזה האיש כתב קמיעא זו ועשה והצליח, שהקיא אותו הבריא. ויהי היום ליל ש"ק אירע שנערה ישראלית שתתה סם המות והתחילו לה דבקי מיתה, ובאו אצל האיש הלז בליל שבת וקם וכתב הקמיעא לנערה, ותכף הקיאה ועמדה על בוריה. וביום השבת נודע בעיר כל אשר נעשה ולעזה עליו המדינה שחילל שבת בשאט נפש וכתב ונתן בידה. והוא השיב דפקוח נפש דוחה שבת, והיו מגמגין בדבר. אי לזאת שאל האיש אם חטא בזה, ואם תמצא לומר שחטא אי עבר אדאורייתא או אדרבנן.

וכתב החיד"א שלפום ריהטא היה נראה דלאו שפיר עבד, דאע"ג דהלכה רווחה דמחללין השבת בשביל חולה שיש בו סכנה לעשות לו רפואה, מכל מקום היינו דוקא ברפואה שהוא דרך טבע, אבל בדבר שהוא דרך סגולה לא. והראיה דתנן בשלהי יומא (פג, א) מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו ור' מתיא בן חרש מתיר. וכתב הרמב"ם בפירושו המשניות שאין הלכה כר' מתיא בן חרש במה שהתיר להאכיל לאדם ביום צום הכפורים מחצר כבד כלב שוטה הנשוק, **שזה אינו מועיל אלא בדרך סגולה וחכמים סוברין שאין עוברין על המצוות אלא ברפואה לבד**, ר"ל בדברים המרפאים דרך טבע. ומשמע דאע"ג דאין ספק בסגולה זו, שכבר הוחזקה שודאי תועיל, אפילו הכי כל שאינו רפואה דרך טבע אסרו חכמים לעבור על דת משום רפואה בדרך סגולה. וא"כ ה"ה בנדון דידן כי אפילו אם נאמר שנחשב שהוחזק הקמיעה שמצילה מן המיתה, מכל מקום כיון שהוא בדרך סגולה אין לכתובה בשבת ולחלל שבת במלאכה גמורה.

ואע"ג דאשכחן דהתירו לצאת בקמיע מומחה (שבת ס, א) וביצת החרגול (שם סז, א) וכיצא, שכל אלו סגולות, מכל מקום לא התירו איסור תורה, שכל אלו אין בהן אלא איסור דרבנן, שאינו מוציא כדרך המוציאין, וכמו שביאר הרדב"ז (לשונות הרמב"ם סימן קנ"ג), והעלה הרדב"ז דדעת הרמב"ם דרפואות הסגולות אינם רפואה כלל, ואפילו ספק רפואה אין בהם לחלל שבת באיסור תורה, או לאכול דברים האסורים מן התורה, וא"כ בנ"ד לא שרי לכתוב סגולה זו להציל ממות אשר סם לו. אלא דיש להעיר דאם אין ממש ברפואה סגולית למה מותר לעבור אפילו איסור דרבנן. ובספר חכמת שלמה (שא, כה) כתב שהיות ונעשה הקמיע ע"י מומחה א"כ נחשב להנושא כתכשיט, אע"פ שאליבא דאמת אינו מרפא.

החיד"א מסיק שאפילו לדעת הרמב"ם דאוסר לעבור איסור תורה לרפואה סגולי, מכל מקום כאן שעשה מעצמו והצליח במעשיו, דהנערה הקיאה סם המות וחזרה לאיתנה ועלתה בידו להציל נפשה של בתולות ישראל, מודה הרמב"ם דאין בו עון אשר חטא, דהרי פסק הרמב"ם (פ"ב מהל' שבת הט"ז) שמע שטבע תנוק בים וכו' נתכוון להעלות דגים והעלה דגים ותינוק פטור, וכל שכן הכא דנתכוון להציל נפש והצילו. ואפילו לדעת הראב"ד דפליג התם וסבר דאזלינן בתר מחשבתו, דקי"ל כרבא לפי גירסתנו (מנחות סד, א), יראה דלא אמר רבה דחייב אלא כשהעלה דגים ותנוק, דאף דהעלה תינוק אזלינן בתר מחשבה כיון דנתקיימה והעלה דגים נמי, אבל היכא דנתכוון להעלות, והעלה תינוק לחוד בלא דגים, אף לרבה לא אזלינן בתר מחשבה כיון שלא נתקיימה.

אבל עי"ש שמביא מספר אדמת קדש (ח"א י"ד סי' ו) שמוכיח שהרמב"ן והרשב"א פליגי על הרמב"ם, ולא שאני להו בין כשהרפואה היא בדרך סגולה לכשהיא בדרך רפואה בטבע, וכתב דהלכתא כוותייהו, והתיר בנ"ד. עוד מביא שבספר פרי הארץ (ח"ג סי' ג' מי"ד) העיד דרבני שאלוניקי עבוד עובדא להתיר. וא"כ לכאורה נראה דשרי בנידון דידן, כיון דכבר אתמחי גברא בסגולה זו, וכבר מפורסם דכמה נפשות ניצולו מן המיתה בזה. איברא דצריך לעמוד יפה ולברר דעת הרשב"א והרמב"ן.

כתיבת פתקא ע"י נכרי

ע"י בשו"ת מהרש"ם (חלק ג סימן רכה) שמביא סיפור שקרה בעיר זלאטשוב, שהיה חולה מסוכן, ובאותו זמן היה מו"ר הגה"ק מוהר"ש אבד"ק בעלז זצ"ל מתארח לשבת בבראד, והתיר דיין אחד לכתוב ע"י עכו"ם בשבת קודש שם החולה ואמו, ושלח לבראד כדי שהאדמו"ר מבעלז יתפלל בשבילו, והגאון מהרש"ק ז"ל הרעיש עולמות ופסל את הדיין מלהורות עוד, וגם כבוד מו"ר הגה"ק הנ"ל, נתרעם ג"כ על הכותב ואמר עכשיו אני מחויב להתאמץ שישגיח החולה רפואה שלא יוגרם על ידי חילול ש"ק, וכן היה שנתרפא. ומסיק מהרש"ם שכל כה"ג אין להקל, ובפרט בדור הזה אין להקל מכמה טעמים, ועל כיוצא בזה אמרו שבת הוא מלועזק וכו'.